

Bakonyi István

A „szülőfölddé áhított város” költője

Petrőczy Éva: A bokályos házban

„A kötet legtöbbször rövid, szinte szecessziósan „szép” és cizellált kis költeményei szinte kivétel nélkül valami megragadóan kecsesről, művésziről, bájosról adnak hírt, leírást, költői információt, legyen az ember, vagy főként fiatal lány, illetve kisfiú figura, valóban csempe, vagy akár régi kézírás, meghittén illatozó gyümölcs, sajátos fényben irizáló tájrészlet, szobabelső vagy gyengéden öntetszelgő, iróniába burkoltan is meghatóan hiú önarckép.” (*Legeza Ilona: Petrőczy Éva: A bokályos házban* = <http://legeza.oszk.hu>) Ezeket a találó sorokat Petrőczy Éva hatodik verseskötete, az 1997-es, s újra a Balassi Kiadó által gondozott *A bokályos házban* ismertetésében írta Legeza Ilona. Mindez két évvel az előző kötet, a *Szülő holdfénynél* megjelenése után történt, egyben termékenyebbé válásának bizonyítékeként.

A kötet több okból is rendkívül izgalmas. Egyrészt azért, mert a szülővárosához (Pécshez) és szülőföldjéhez (Baranyához) hű költő most ezt írta az első ciklus élére: *Szülőföldemmé áhított városom, Patak*. Vagyis Sárospatak. Játshatunk a szóval és a város nevével, különösen akkor, ha tudjuk, hogy az egyik válogatott kötet címe meg *A patak éneke* lesz. Igaz, az a híres zsoltár patakját idézi, amire, ugye, a szarvas kívánczik. Másfelől Sárospatak az egyik protestáns „fellegvár”, és valószínűleg ez is érthetővé teszi a többek között Szenci Molnár Albert szel-

lemi örökségével oly sokat foglalkozó költő és tudós rokonszenvét. Aztán még egy adalék, ezúttal a könyv ajánlásából, magának, a szerzőnek szavaival: „Akik közelebről ismerik (...) Sárospatak történetét, azok tudják, hogy Lorántffy Zsuzsanna csempehímes, gyönyörű fogadóterme viseli a „bokályos ház” nevet. (...) A címadással azt szeretném érzékeltetni: amióta csak írok, mindig és mindenütt társ- és albérlésben, kollégiumi szobában, pincelakásban, lakótelepi egyenakolban, bokályos házban élhetek. Ahány vers, annyi virágos csempe. Menedék, oltalom a szürke, gond-verte napokban is.” Szép vallomás, amely közelebb visz a versek világához.

A bokály egyébként nem más, mint díszes, értékes, karcsú, egyfűlű, körte alakú, cserép borosedény. Neve az olasz *bocal* szóból származik, amely kancsót jelent. Itt, a sárospataki példában ennél azonban kissé szélesebb a jelentése, a költészetben pedig még tágabbá válik. A szerény küllemű borítón a bokályos ház csempéjének díszítése látható, Szebényi Judit rajzán. A címadó versben pedig imígyen eszményíti lírájának tárgyát a költő: „Ha ki szegény vagy, / fáradt, lesántult, beteg: / úgy lépj e házba, / mint aki gyógyulást kínáló // szent földre érkezett.” Játshatunk a távoli, dantei párhuzammal is: ki itt belépsz, bizony ne hagyj föl minden reménnyel... S költőnk azzal a gondolattal is eljátszik, hogy a motívumok

afféle „törökös bódulat-kacsARINGÓK”, vagyis az eszményítése mellett innen sem hiányzik a jellegzetesen „petróczis” hang, a játékosság sem.

Valóban különös, ugyanakkor érthető ez a vonzódás. Vonzódás a valódi és a vágyott gyerekkorhoz és szülőföldhöz. Ahogy egy korábbi vallomásában írja: „Mi, költők (ha közénk számíthatom magam!), többek között ebben különbözünk a „normális” emberektől. Egy félmondat, egy tekintet, egy érintés elég, és hanyatt-homlok rohannunk vissza a gyerekkorunkba.” (*Petrőczy Éva: Napló helyett I. = Palócföld, 1986. 3. szám, 65. o.*) Ez a „visszarohanás” a legkülönfélébb korszakaiban egyaránt jellemzi költőnk világát.

Az első ciklus tehát az „áhitott szülőföldhöz” kötődő verseket (szám szerint hetet) tartalmazza. A hely szellemének megfelelően van itt történelmi vonatkozás, és vele együtt természetesen személység is bőven. A bokályos ház asszonyához, Lorántffy Zsuzsannához írott férji levél a mottója a *Ceruzasorok Rákóczi György levelén* című, kötetnyitó versnek. Praktikus dolgokról szól: só eladásról, meg arról, hogy meg kell lennie a pataki diákok pénzének. Erre épül a vers, megidézve a „muzáj-kalmárkodó / fejedelmi szavad”-at, és kiemelve az ismétlődő „meg kell”-t. Így állít emléket a „gyolcs-diademos asszony” és párja teteteinek. S persze az „örökös tartomány”-nak, Pataknak. A *Pataki virágének* sem mottó nélküli: itt meg Szenci Molnár Albert sírverse áll: „Erdély adja a sírt”. A *Szindbád* ugyanakkor érdekes szellemi utazás terméke: „...a díszlet, itt, most, / tetszene neked...”, hiszen olyan festői és álomszerű a környezet, ami joggal hozza eléink a szerelmes asszonyokért bolonduló hajdani utazót. Valódi, közeli élményt fogalmaz meg ugyanakkor a *Tavaszi utazás a Zempléni Múzsza*. Tovább emeli a cik-

lus értékeit a záró mozzanat: a *Régimódi szerelmes vers*. Az intimitás helyszíne a „baldachinos bárkai ágy”, és a hangvétel is a környezethez simuló. A régimódiság persze nem egészen az, amit a szó jelöl, bár kétségtelenül van benne némi hozadék az elmúlt századok hasonló tárgyú irodalmából. Mindezt elevebbé teszi a meghittség, a múlt idő varázsa. Talán idekívánczik egy érdekes megjegyzés Soltész Márton nagy ívű tanulmányából: „Egyfelől a „tojóstyúk-képzet” elutasításában egyfajta önállósodó, szociális lehorgonyozottságából felszabaduló poézis ez, ugyanakkor pedig olyan kétségtelen asszony-líra, mely tematikájában, érzelmiségében és gondolatiságában a kendőzetlen nőiség programját bontakoztatja ki.” (*Soltész Márton: Hagyomány és önprezentáció poétikai tendenciái Petrőczy Éva lírájában. = Studia Caroliensia, 2009. 2–3. szám, 154. o.*) Nem vitás, hogy ez a „kendőzetlen nőiség” ott bujkál a sorok mögött ennek a ciklusnak a világában is. A kötet további részletei aztán újfent mutatnak bizonyos elmozdulásokat. Az *Önkritikus önarckép* c. ciklus művei valóban, a minden eddiginél teljesebb önvizsgálat lírai dokumentumai. Például az önirónia eszközeivel. A ciklus címét is adó versben mindenképpen ezt tapasztaljuk. Első két sora: „Reneszánsz madonna lehet(ne), / de tréfás kedvében alkotta őt a Teremtő...” S ez még csak hagyján! Ám az aprólékosabb felsorolás végén a csattanó: „...tette szinte-szinte pocsékká...” Eme nyilvánvaló túlzás aztán megmenti költőnőnk az elbizakodottságtól. Játék, önismeret, fricska saját személyiségének – egy bájos vers világában. Ám saját magán kívül szerepet játszanak itt a családtagok, a szűk miliő személyei is. Minden esetben a szeretetközpontúság fénylő jeleiként. Az aggódó anya, a gondos feleség gesztusaival, és mindezt be-

lemártva a költészetbe. Ezen témák egyik legszebb feldolgozása az *Egy hálóingre*, alcíme szerint: *fiam tizenhatodik születésnapjára*. Megidézi a születés és születés áldott pillanatát, amelyhez az összekötő kapocs a „majdnem-ereklye” szülőing. Ez az első rész, az első négy sor. A középső szerkezeti egységben az emlék tartósítása van a középpontban, a varrogatással. A harmadik, lezáró négy sor a jelené: a kamasz fiúé, „aki mára / csúfondáros-szerető-hórihorgas / őrzője egy kelekótya, / felnőni-aligha-képes anyának.” Az ismert versmodell, az ismert eljárás, a végén újfent önirónikus mozzanattal.

A materiális és a szellemi világ szinte minden művében így talál egymásra, s ebben a leghétköznapibb és legapróbb tárgyakra épp úgy szerepet játszanak, mint az élet, a sors legmeghatározóbb momentumai. Így áll össze maga a létezés, így áll össze apránként egy lírai életmű. És benne a vissza-visszaérő, akár az emberi esendőséget is igazoló vágy, a „hogyan elfogadjanak...” belső parancsa. Ez az irodalmi életre hasonlóképpen vonatkozik, mint az emberi kapcsolatokra. Ez a vágy egyben óvja is a nemtelen támadásoktól, a kiszolgáltatottság ezernyi elemétől. A kiszolgáltatottság szűk és tág köreitől, a kisemberi féltékenységtől és irigységtől, de az egyetemes kiszolgáltatottságtól is. Valószínűsíthető, hogy az irónia és a fölülemelkedni szándék is ezt a védettséget szolgálja. Ez azért is fontos, mert a líra egyébként ki is szolgáltatja a személyiséget, hiszen kendőzetlenül föltárja a legmélyebb titkokat és rejtelmeket is. Ez egyben erénye, fő hozadéka.

Ismét gyakori, hogy a végsőig tömörített formában reagál a külvilág változásaira. Erre példa a *Magyarország 1996-ban*: „Ez az év, / ez az év / nem a csodák éve, / csak a maradék, / utolsó szívárványt is / benyelő Szürkerév.” Az utolsó szóval kap-

csolatban a gyanútlan olvasó akár sajtóhibára is gyanakodhat, bár a nagy kezdőbetű feltűnő. Igen, Szürkerév nem más, mint egy titokzatos, egykori tünde-város, *A gyűrűk ura* egyik sarokpontja, varázslatos lények érkezésének és távozásának színhelye. Ez a helyszín ma már nem létezik, s bizonyos értelemben a pusztulás jelképe is. Erre utalhat a Petrőczy-vers befejezése is. Ez a néhány sor persze akár töredéknek is fölfogható, kezdésének nem túlzottan lírai hangja egy pillanat alatt átvált valamiféle vészt jósló gondolattá. A következő versben (*Madárnyelven*) viszont „szürke énekes madárról” olvasunk, akibe belefojtja a hangot sok színes madár. Ráadásul azok kíméletlenül rikácsolnak. Könnyű az áthallás: költők is lehetnek ezek a madarak, de lehetnek más kortársaink, akár politikusok is... A szürkeség sem feltétlen erény persze, de ezúttal inkább a visszafogottság és a szelídség-szerénység megvalósítója. Szemben a világ zűrzavarával, kihívó tarkaságával.

Aztán vannak itt másfajta vidékek is, nemcsak a bokályos házék. Születik verse Tokajban, Pesten, a Ménesi úton, az Eötvös Kollégium lépcsőjén, megéneklie a Szabó Lőrincet idéző Reviczky utcát, város címet rajzol a Somogy megyei Csurgónak, ahova ugyancsak kötik családi szálak, visszatér a szülővárosba is bálicsi soraival, vagy éppen rögzíti élményét a Békési Múzeum egyházművészeti kiállításán. Fontosnak tartja, hogy keltezze is számos versét, hangsúlyozván a pillanat kiemeltségét. És folytatja irodalmi névadójának, Petrőczy Kata Szidóniának ébresztését, mégpedig az *Egy Petrőczy-vers kései folytatásában*, az élen, a mottóban a hajdani előd *Világi sok bűba...* c. művének soraival. Belebújik a másik költőnő bőrébe, használja annak nyelvezetét, átéli búbánatát, és azokhoz teszi hozzá

a maga mondandóját. Sokhúrú poézisének bizonyítékaként. A végkifejletben aztán megszólaltatja a remény hangjait: „Hogy gyászba öltözzem, / mégse reménykedjen / senki közzülek abban: // Fentvaló Uramnak, / s e földi Társamnak / őriz kettős szerelme...” Itt és másutt is arról tanúskodik ez a költői hozzáállás, hogy a reménytelennek látszó időben is van az embernek fogódzója, szerencsés esetben kettős: a magasabb rendű és az evilági. Ez a kettősség, ez az összetettség végigvonul az egész pályán, persze különböző erővel. De valamilyen szinten mindig jelen van!

S ha már szó esett különböző földrajzi helyekről és utazásokról, akkor ezúttal a kötet utolsó ciklusa, a *Méhkaptár-cella* tekintélyes része ebbe az irányba mutat. Mögötte valós utazás van: 1995-ben és 1996-is Nagy-Britanniában találjuk őt. Előbb a British Association for Central and Eastern Europe ösztöndíjával egy hónapot tölthetett Észak-Wales-ben, majd a British Centre for Literary Translation jóvoltából ugyancsak egy hónapra az angliai Norwich-ba utazhatott. Mindez természetesen összefüggött tudományos tevékenységével, ám a lírikus is profitált a nagy utazásból. Ebben az időben egyre szerteágazóbb a tevékenysége a Károli Gáspár Református Egyetemen is, a kutatás és az oktatás egyre inkább „párja” a szépirodalmi munkásságának.

A *Méhkaptár-cella* versei mindezt igazolják. Megigézi költőnket a természeti környezet, a hagyományos kultúra és civilizáció, de a nyelv is. Itt különösen jól látszik az, amit korábban is tudtunk: Petrőczi Éva szellemi világában együtt van jelen a magyarságtudat az európaisággal és az egyetemességgel. Mint ahogy egymásra épülnek a különböző korok és tradíciók is. Emlékezetes vers pl. a *Karácsonyi fohász, Walesbe*, élén a Petrőczinél oly

gyakori mottóval, ami most a megénekelte ország himnuszából való: „Költészet, s dal földje.” Hozzátehetjük azt is, hogy Arany János óta különös íze van a walesiekhez szóló műveknek. Mögötte ott van a hasonló történelmi sors, az elnyomatás sok-sok tragikus mozzanata. Ők az angoloktól szenvedtek, mi – többek között – az osztrákoktól. A karácsonyi vers ugyan nem erről szól elsősorban, de érezni a rokonszenvet, a sorsbeli rokonságot. A „vörös sárkány földje”, a kelta szavak gyönyörűsége, a „gyönyörű horzs-kövek” varázsa teszi még ünnepibbé az ünnepet – a szerző vágya szerint. Mindez legfőképpen azért, hogy: „érezzem, eljött az Istengyermek, / s dalokat dajkál fagymarta, / gyöngéd tenyerében.” Már-már himnikus a szárnyalás itt, a megénekelte néphez, annak sorsához és a nagy ünnephez méltó.

A másik nagy keresztyén ünnephez, a talán legfontosabbhoz, a pünkösdhöz kötődik egy 1995-ben, Észak-Walesben született másik mű, a *Pünkösd, hiányjelekkel*. Íme, a szövege: „Nem csap fel erretájt / sehol, sehol / tüzes nyelv, / pünkösdírózsa-tajték, / vörhenyes, lófejű királykák / között dehogyis válogatnék.” Itt valóban a hiány, az otthoni pünkösd hangulatának, no és természetesen ama bizonyos első pünkösd csodájának hiánya uralkodik. A távoli, kedves ország ezúttal csupán helyszín, nem több annál. Különös íze van ugyanakkor egy szónak: *erretájt*. Valószínűleg egyéni lelemény, a nyelvteremtés találó példája. Szólnunk kell azonban az irodalmi kapcsolatról is, hiszen *A fordító verse* ahhoz a walesi költőhöz, R. S. Thomashoz szól, akit 1995-ben Nobel-díjra jelöltek, s akinek verseit Petrőczi Éva fordította magyarra, és ezek a fordítások kötetben is megjelentek 2007-ben *Egy pap, népéhez* címmel. (Thomas 1913 és 2000 között élt poéta és anglikán lel-

kész volt.) Egy interjúban így vall róla: „Ez a nagyszerű hívő ember, aki 40 évig hegyi falvakban szolgált – s akinek személyes barátsága mindmáig életem egyik legmeghatározóbb ajándéka –, micsoda prófétaként fogalmazza meg a súlyos valóságot.” (*Háló Gyula: Karácsonyi apostolkodás. = Békehírnök, 2010. december 19–26. 393. o.*) Petróczi Éva itt egyébként a walesi költő *Vízkereszt* c. versére hivatkozik.

A *fordító verse* pedig egyfajta tömör portrévázlat R. S. Thomasról. A „májfoltok alól kikandikáló, / keserű, gyanakvó öregember”-ről. Egy hosszú mondat, amelynek ritmusát a „most” szóval kezdődő részek adják. A mélységes emberi kapcsolat tükrözi a mű ugyanakkor, finom lírai kidolgozásban. A végén pedig az aggódó kérdés: „...ugye, nem vonod vissza / azt a véletlen kis / mosoly-pályabért?” Így érzékelteti az igazán fontos dolgokat, amelyek életkortól függetlenül összekötik a szellemtestvéreket. A nemes szolgálat jegyében. Részben ennek a kapcsolatnak az őket körülölelő walesi táj (a „gyöngyszürke part”), és részben az öregember sok siráma-sirálya, esendő, nagyon is emberi lény. Egyben azt is jelzi ez a néhány sor, hogy a legfontosabb életművek megalkotói is hús-vér emberek, akik épp úgy ki vannak szolgáltatva a múló időnek, mint bárki más. Mint ahogy egyéb, itteni, walesi tárgyú verseiben is hasonló értékek jelennek meg. (*Walesi nyár, Lon Cariadon*) Egyre elmélyültebb, meditatívabb itt a hangja, kevesebb a játékoság, mint korábban.

Hasonló értékek jellemzik az angliai ösztöndíj lírai hozadékát is. Az egyik helyszín a legendás Oxford, a tudomány egyik világközpontja. Nyilvánvalóan jelképes hely is az ilyesfajta költő számára. Íme, az *Oxford, meg én* c. ötsoros: „A koldus, kóbor énekes / el-elcsusszanó, gyöngécske hangja / beléfűlt a finnyás talár-

suhogásba, / s a pontos hangsúlyokat / csörrentő holt avarba.” Persze itt nem az imént jelzett tudományos központ a lényeg, hanem egy olyan pillanatnyi élmény feldolgozása, ami – ha nem ismerjük a címet és a keletkezés idejét – másutt is megtörténhetett volna. Egy kontrasztot ír le ezúttal a valóság minden rezdülésére érzékeny költő, miként egy másik oxfordi lírai képeslapban, *A rézorr tetején...* címűben is.

És van London dél-nyugati részén egy hatalmas, csodaszép, középkori királyi kastély, a Hampton Court. Ez a színhely az azonos című Petróczi-vers ihletője. Természetesen itt sem az angol történelem fontos épülete a főszereplő, hanem az által kiváltott szubjektív élmény. A napsütés dicsérete a vers, az ember hétköznapijait bearanyozó napsütésé. Ez a „múlékony oltalom” az átélt csoda a historikus környezetben. Általában elmondható, hogy – legalábbis az itteni művek tanúsága szerint – a walesi élményvilág a meghatározóbb Petróczi Éva számára. Az a kultúra és irodalom hagyta benne a mélyebb nyomokat. Jellemző ugyanakkor a másik oldalon a *Fintor egy angol temetőben*, a maga árulkodó, sokat mondó címével, a „Koponyával töltött / piskótásírkövek” között.

A kötet frappáns befejezése a ciklus címét is adó *Egy méhkaptár-cella*. Arról, hogy: „Egy méhkaptár-cella / ígéretes / versírfészek lenne...” Mi ez? Az önsanyargatás vágya? Kimondja, hogy „az egyszeri / ír szerzetes” létformáját áhítja itt. Asszociálhatunk ugyanakkor a szorgos méhek tevékenységére és kitartására is. Csöndben megjegyezhetjük, hogy költőnk munkabírása egész pályáján hatalmasnak mondható, még ha nem is a szerzetesek életét éli. És van mindamellett benne egy bizonyos szkepszis is, ami a vers és a kötet utolsó négy sorában így módon nyilvánul

meg. „Tágabb világ? / Minek? / Ha kívárt szavak / nem-fogyó méze pereg...”

A bokályos házban tényleges megszületésének, nyomdába kerülésének története is Petrőczy életművére (lírai, szépprózai és tudományos könyvei, sőt, az R. S. Thomas-kötet esetében is!) jellemző. Mint oly sokszor, most is régi olvasói-barátai

„röptették könyvvé” a kéziratot, szerény szponzorálásukkal. E kötet első számú, fáradhatatlan segítője Földyné Asztalos Adrienne, a sárospataki főiskola ének-zene tanára volt, aki Patak versszerető apraját-nagyját megmozgatta; így a „szülőfölddé áhított város” képletesen valóban szülőlttévé is fogadta hűségese megverselőjét.

(A közölt írás részlet Bakonyi István készülő, a 2013-as Ünnepi Könyvhétre megjelenő Petrőczy Éva-monográfiájából.)

Mihalovicsné Lengyel Alojzia

Sátoraljaújhely 750 esztendejének krónikája

A 2011. év jelentős dátum a történelmi Zemplén vármegye egykori székvárosa, Sátoraljaújhely történelmében: a város alapításának 750. évfordulóját ünnepelte. A jubileumi esztendőben a város múltjával foglalkozó kiadványok sorában a legrangosabb helyen egy hiánypótló mű, *Sátoraljaújhely városkönyve* áll. Írója és szerkesztője a város díszpolgára, Csorba Csaba.

A kötet rendhagyó jellegű: a város tudományos igényű történeti bemutatása mellett a mindennapi élet történéseibe is bepillantást nyújt. A szerző szakít a műfaj jellemzőivel, mert ötvözi a helytörténeti monográfia és a dokumentum feldolgozás műfajait, továbbá várostörténeti korszakonként vizsgálja és kiemeli, miként hatottak a nemzetközi és a hazai politikai események a város hangulatára, a városlakók világképére.

Csorba Csaba jól átgondolt struktúrát választott a város történetének teljes igényű bemutatásához: a dokumentumok eredetisége, továbbá a szerző kritikai megjegyzései nemcsak élményszerűvé teszik a mű befogadását, hanem visszavarázsolnak valamit azoknak az évszázadoknak, évtizedeknek az eseményeiből, amelyek már kihullottak az élő emlékezetből, s így vezetnek át napjainkba. A közel félezer oldalas monográfia tizenkét egységre tagolódik, beszédes fejezetcímekkel: *Régmúlt idők homályában, Honfoglalásunktól a városi kiváltságlevélíg, Főurak birtokában, Darabokra szakadó országban (16–17.*

század), Hosszú béke kora (1711–1848), „Boldog békeidők” (1849–1914), Világháborútól – világháborúig, Amikor pengett a pengő, A demokrácia illúziójától a diktatúráig, Mérleg 1945–1989, 1990 után.

A város földrajzi környezetének, s a régészeti leletek vizsgálata által feltételezett avar településterület bemutatását követően a honfoglalás, majd a tatárjárás után jelentős az 1250. év, az újhelyi vár építésének kezdete. A város számára a kiváltságlevelet V. István adományozta, 1261-ben. A kiváltság elnyerése kedvező feltételeket nyújtott a szerzetesrendek – Újhelyben a pálosok és az ágostonosok – letelepedésére. A városi igazgatás a 14. században épült ki (erre az időszakra tehető a hegyaljai borvidék kialakítása is), a város településszerkezet a 15. században szilárdult meg. A 14. századtól kezdve a város értékét és rangját a főurak (Perényiek, Pálóczyak, Rákócziak, az 1700-as évektől a Traustsohnok, az 1800-as évek elejétől pedig a Bretzenheim hercegi család) birtokainak értéke és kiterjedése határozta meg. A reformáció irányzatai közül Újhelyben a kálvini reformáció hatása volt erősebb.

A városban lakó nemesek száma a 17. századtól kezdve növekedett. Ez a század a helyi céhiparosodás, egyúttal a vásározás, a borforgalmazás kezdeti időszaka is. A város lakossága ekkor jórészt magyar anyanyelvű volt. A ruszinok és a szlovákok csekély arányú betelepődése a 17., a zsi-

dóságé pedig a 18. század közepén vette kezdetét. 1711 és 1730 között Újhelyben tartották a megyegyűléseket (Debreceni Ember András az 1750-ben írott versében Újhelyt már megyeszékhelyként említi). 1768-ban adták át a Megyeháza épületét, ekkor jött létre a levéltár, 1791-ben kapcsolták be a várost a királyi postautak hálózatába. A piarista tanítórend 1790-ben történő letelepedése jó hatással volt a város kulturális életére. (Ők a II. József császár által megszüntetett pálos rend templomát és az 1635-ben alapított iskolát vették át). A város polgárait a századfordulón a vándor színtársulatok bemutatóin kívül a piaristák által előadott iskoladramák is szórakoztatták.

A 19. század első évtizedeire a vallási és etnikai értelemben sokszínű város – Fényes Elek besorolása szerint magyaros-zót mezőváros – kulturális élete fellendülni látszott. Irodalmunk csodás „mindenese”, Kazinczy Ferenc körül alakult ki egy, a kultúra iránt fogékonyságot mutató szűk kör, ehhez tartozott pl. Balásházy János gazdasági szakíró vagy Lónyay Gábor földbirtokos. 1832-ben alakult meg a Zempléni Casino, „a díszesebb társalkodásra szánt egyesület”, amelynek tagjai között találjuk a nagy ívű politikai pályafutását újhelyi jurátusként kezdő Kossuth Lajost. A „Casino”-ban szervezték a *Zempléni Tudósítások* továbbbítésát a Kossuth által szerkesztett *Pesti Hírlap* számára 1848-ban.

Újhely gazdasági és kulturális élete az 1848/49-es szabadságharc utáni évtizedek pangása után a kiegyezés korától kezdve vett lendületet. A város a dualizmus korában fejlődött mezővárosból polgárvárossá: megalakították az első pénzintézeteket, ez lett a zempléni hitelélet központja: a város gazdasági, pénzügyi és kulturális életének formálásában, továbbá a kapitalista létforma kiteljesítésében jelentős szerephez

jutott a város zsidó lakossága. A kisipar mellett fejlődésnek indult a helyi gyáripár, az iskolai és az egészségügyi ellátás, fellendült a könyv- és hírlapkiadás. Minthogy a szőlő- és bortermelést az 1848-49-es forradalom és szabadságharc hadi eseményei jelentősen visszavetették, a borkezelet fellendítésére alapították meg a „Tokaj Hegyaljai Bormívelő Egyesületet” 1857-ben. Az 1870. évi filoxera pusztítás következtében Zemplén szőlőjének 81%-a elpusztult. A filoxera után 1904-ben vette kezdetét a szőlőrekonstrukció, amelynek sajátos módja a rabmunka alkalmazása volt. A sikeres újratelepítés eredményeként Újhelyben, a borok városában, az 1910-es évekre ismét fellendült a borforgalmazás. A belváros, a központi városrész a századforduló éveiben nyerte el máig megőrzött arculatát: jelentős kommunális beruházásokra, építkezésekre került sor. 1895-ben részvénytársaságot hoztak létre a helyi köz- és magánvilágítás létesítésére; a század első évtizedeiben került sor a város vízvezeték-hálózatának kiépítésére és az úthálózat korszerűsítésére.

Székely Elek, a város első polgármestere (1899–1908) lendülettel látott hozzá a város korszerűsítéséhez: 1904-ben épült fel a Zsidó-, 1905-ben pedig az Erzsébet Kórház; a század első éveiben nyitotta meg kapuit a város gőzfürdője, a Diana. A kulturális élet fellendítésében, Rákóczi, Kazinczy és Kossuth szellemi örökségének ápolásában, továbbá az idegenforgalom és a városi sportélet fejlesztésében jelentős szerepet vállalt a tudományok és művészetek neves pártfogója, Dókus Gyula, a „nagy” Zemplén vármegye utolsó alispánja: Dókus törekvései a művelődési mozgalmak egységesítésére és a közművelődés nemzeti szellemben való előmozdítására irányultak. Az 1910-es évekre Újhely élénk forgalmú, pezsgő szellemű kozmopolita város lett.

Az első világháború idején Újhely a hadszínterekről vonaton szállított sebesültek mentésének megszervezését vállalta a Dohánygyár épületében és az Erzsébet Kórházban. A trianoni döntés következtében a töredékére csökkent vármegye megőrizte önállóságát. A város határában kanyargó Ronyvát hajózhatóvá nyilvánítva, határfolyóvá tették: Újhely területének mintegy 75%-át – főként mezőgazdasági határrészeket – veszítette el. 1920 után gazdasági felvirágzása megtorpant, közigazgatási és kulturális szerepköre beszűkült. A trianoni határok meghúzása miatt a Felvidékről sok tisztviselő és szellemi foglalkozású települt át a városba. A trauma okozta döbönt reménytelenséget hűen tükrözik a korabeli helyi sajtóban megjelent írások. A veszteséget szimbolizálja az 1936-ban felszentelt Magyar Kálvária emlékmű együttes a Szár-hegyen: a stációk emlékoszlopait az elveszített magyar városok címerei díszítik. A két világháború közötti időszakban a város gyarapodott ugyan néhány látványos középülettel (pl. a köztisztviselői bérpalota, a Színház és a Pénzügyigazgatóság épületével), ugyanakkor a világgazdasági válság miatt az iparosok és kereskedők többsége eladósodott, tönkrement. Hiába „pengett a pengő”, az újhelyi átlagpolgár szegényedett. Jelentős innováció volt a Trianon után periferiára szorult kisváros számára az 1924-ben kiépített hegyközi kisvasút, amelynek megépítése akkoriban kitörési lehetőséget biztosított az idegenforgalom és a turizmus fejlesztéséhez. Az 1930-as években számos népjóléti és karitatív célú intézményt alapítottak, Gyermeküdülő építését tervezték, 1942-ben alakították ki az Oncsa-telepet. 1939 őszén Újhely, a befogadó város, számos lengyel menekültnek biztosított letelepedési lehetőséget. A város társadalmát az 1940-es években a zsidótörvények mélyen megbolygatták. A

város zsidóságát 1944-ben deportálták, jelentős részük a holokauszt áldozata lett. 1945 után – amikor, az első bécsi döntés hatályon kívül helyezésével, Újhely ismét határváros lett – az újhelyiek a demokráciába vetett hittel próbáltak visszatérni a békés élethez. Az iskolákban megindult a tanítás; erőteljes a szabadművelődési tevékenység. 1947-től azonban fokozatosan megszűntek az 1930-as években jól prosperáló civil szervezetek. 1948-ban került sor az egyházi tanintézetek, így a Piarista Gimnázium és a Carolineum Lánynevelő Intézet államosítására. 1950-ben, Zemplén megye önállóságának megszűnésével, a város végleg periferiális helyzetbe került: lassan fejlődő, de jó üzlethálózattal rendelkező kisváros maradt, ahol 1950 és 1960 között csupán 150 új lakást építettek. A magánkisipar visszaszorításával megkezdték az állami és a tanácsi ipar fejlesztését: a nagy múltú Dohánygyár mellett 1945–50 között megalapították a bútortipari és a húsipari vállalatot, az 1950-es évek nagyipari innovációjának számított a Ruhagyár és a Lemezgyár, továbbá a börtönben működő Fehérműgyár megalapítása. Az iparosodás következtében erősödött a környező falvakból irányuló betelepülés, így a lakásépítés folyamatosan lendült fel. A szőlő- és bortermelés, mint kiemelt fontosságú mezőgazdasági ágazat, az államosítás következtében drasztikus változásokon ment át. Az 1960-as évektől Tokaj-Hegyalja zárt borvidéket képez. 1971-ben létrejött a hegyaljai szőlő- és bortermelést koordináló Bor-kombinát, Sátoraljaújhely központtal. Az idegenforgalom vonatkozásában azonban a város az 1970-es évekig – legfőképpen a kereskedelmi szálláshelyek hiánya és a vendéglátóhelyek színvonalatlansága miatt – periferiára került. A város iskolahálózata 1950 után fokozatosan fejlődött: a Gimnázium mellett két középiskola: a Köz-

gazdasági (jogelődje a Felsőkereskedelmi Iskola) és a Szőlészeti (jogelődje a Tarcali Vincellérképző) Szakközépiskola, Szakmunkásképző Iskola, három általános, egy szlovák tanítási nyelvű és egy kisegítő iskola működött a városban. 1957-től működik az Állami Zeneiskola. 1950 után a színház épületében kapott otthont a Művelődési Ház. Az amatőr színházi mozgalom 1945 és 1950 között virágzott a városban. Az 1950-es évektől fejlett sportélet jellemzi a várost: a Spartacus labdarúgócsapat 1967-ben megnyerte a megyei I. osztályú bajnokságot. A téli sportok közül a sí hozott országos hírnevet: 1966-tól évente ez volt a téli úttörő olimpia színhelye. Az 1960-as évektől erősödött Újhelyben a hagyományápoló művészeti csoportok és kulturális egyesületek alapítása iránti igény. 1969-ben indult útjára a ma már határainkon túl is messze híres Hegyalja Népi Együttes. A civil élet fellendülésének legjelentősebb dátuma a Kazinczy Ferenc Társaság megalapítása 1985-ben. 1984-ben újult meg a „várostörténeti kiállítás”, 1988-ban indult útjára az *Újhelyi Körkép* című havilap.

1990 után a város új arculatának kialakításához hozzátartozott egy új jelkép megalakítása, amely a középkori címer megújításában nyilvánult meg. A rendszerváltozás utáni időszakban a városfejlesztés nem az új üzemek létrehozását (ellenkezőleg: azok leépítését) jelentette, hanem a város arculatának vonzóbbá tételét. Modernizálták a város úthálózatát, fellendült a magánépítkezés, a szakrális műemlékeket, így a Magyar Kálvária műemlék együttesét

is felújították, Börtönmúzeumot hoztak létre, 2007-ben Széphalomban megnyitotta kapuit a Magyar Nyelv Múzeuma. Húsz év alatt a város vendégcsalogató éttermekkel, szállodákkal, turista látványosságnak számító kalandparkkal és a Magas-hegyen libegővel gazdagodott. 2011 szeptemberében átadták a 750 éves város sétatérre alakított főutcáját.

A 750 év krónikáját bemutató városmonográfia az 1617-ben kiadott, rozsdavörös szattyanbőrbe kötött városkönyv hasonló címlapjával jelent meg. Csorba Csaba megkísérelte a város múltját és jelenét a totális történetírás jegyében megfogalmazni. A monográfia tartalmi változatosságával, olvasmányos irodalmi stílusával új szintet vitt az Újhelyről megjelent helytörténeti munkák sorába. A kötet értékét emeli, hogy szakszerűségében és kivitelében, tartalmát és formáját tekintve is megfelel az európai történetírás színvonalbeli követelményeinek. Hiányossága azonban, hogy nem készült hozzá névmutató. A dvd-melléklete viszont gazdag képanyagot, dokumentumgyűjteményt és személyi adattárat tartalmaz.

Csorba Csaba, a városát szerető áldozatkész polgár, kitartással és szakértelemmel búvárkodta végig a levéltárakat, könyvtárakat és múzeumokat, dokumentumokat gyűjtött, hogy a város múltját minden részletében feltárja. Ezért nemcsak a város polgárainak, hanem minden olvasójának köszönetét megérdemli. A kiadvány sikerét azon mérhetjük le, ha eljut azokhoz, akik nemcsak megkapják/megveszik, hanem használják, olvassák is.

(Csorba Csaba: *Sátoraljaújhely városkönyve. Sátoraljaújhely Város Önkormányzata, 2012*)

Kisgyörgy Károly

A jövő mérnöke

Emlékképek az ötvenes évekből

Nyolc éven át voltam pataki diák, 1947–55 között. De micsoda nyolc év volt ez! A viharos politikai élet visszatükröződött a gimnázium és benne osztályunk történetében is. A gimnázium első évét még a koalíciós időkben kezdtük el, és az utolsó évet a Rákosi-korszak kemény éveiben fejeztük be. A református gimnáziumban kezdtem, mint első éves gimnazista. Aztán 1948 tavaszán országosan megszüntették a nyolc osztályos gimnáziumot, és az általános iskola létrehozásával egy időben államosították a gimnázium alsó tagozatát is. Így 1948 őszén már az állami általános iskolában folytattuk tanulmányainkat, amelyet 1951-ben fejeztünk be. Ekkor természetesen osztályunk nagyobb része jelentkezett a még egyházi irányítás alatt működő gimnázium első évfolyamára. Az első tanulmányi év befejezése után, 1952 nyarán a gimnázium felső tagozata sem kerülte el az államosítást. Ennek megfelelően 1955-ben az Állami Rákóczi Gimnáziumban érettségiztünk. Nyolc év alatt tehát kétszer egy éven át egyházi, kétszer három éven át állami iskolában tanultunk, anélkül, hogy elhagytuk volna az alma matert vagy esetemben a diákotthont.

Az állami gimnáziumban aztán találkoztunk származásunk szerinti nyilvántartásunkkal is. Az osztálynaplóban nevünk mellé kerültek a következő, megkülönböztető jelzések, szüleink foglalkozására (származásunkra) utalva: M = munkás, P = paraszt, É = értelmiségi, E = egyéb, X =

a négy kategóriába nem sorolható. Az X-jelű tanulók nem kaptak a diákotthonban elhelyezést, a „bűnös” Horthy-rendszer „haszonélvezőinek” bélyegezték őket, illetve szüleiket. (csendőr, katonatiszt, tőkés, kulák stb. gyermeke.)

Abban a szerencsés helyzet voltam, hogy édesapámnak szatócs üzlete és kocsmája volt az 1951-es államosításig. Így aztán az „egyéb” származású jelzöt kaptam, nem rúgtak ki a diákotthonból és volt némi reményem, hogy érettségi után talán felvesznek az egyetemre, amelyben az „X”- származású diákok 1957-ig nem is reménykedhettek. Az érettségi közeledtével, 1955 januárjában kaptunk egy rövid ismertetőt az ország egyetemeiről, főiskoláiról, hogy elősegítsék továbbtanulási döntésünket. Nem voltam rossz a humán tantárgyakból, de úgy éreztem, hogy a reáliák (matematika, fizika, ábrázoló geometria stb.) közelebb állnak hozzám. Szerettem volna műszaki pályára menni, mérnök lenni. A Budapesti Műszaki Egyetemre vagy a miskolci Nehézipari Egyetemre történő felvétel reménytelennek tűnt számomra, a származásom miatt. Megakadt a szemem egy lehetőségen, amely az ismertetőben így szerepelt: Agrártudományi Egyetem Gépészmérnöki Kara. Nos, gondoltam itt nem lesz nagy tülekedés, biztosan felvesznek, ha jelentkezem. Aztán kitöltöttem az űrlapokat, amit a gimnázium továbbított az egyetemre az elmaradhatatlan véleményezéssel.

Az érettségi jól sikerült. Június hó utolsó napjaiban került sor az egyetemi felvételi vizsgára. Nagy örömmel utaztam Budapestre, hiszen addig még soha sem jártam a fővárosban. A délelőtti órákban megoldottuk az írásbeli feladatokat, délután pedig a felvételi bizottság előtt kellett megválaszolni a szóbeli vizsgakérdéseket. Mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgán jól szerepeltem. Meg voltam győződve, hogy nem lesz akadálya a felvételemnek.

Az egyetemről július végén érkezett meg az értesítés, amelyben nem kis meglepetésemre közölték, hogy helyhiány miatt nem nyertem felvételt. Az egész családot leverte a szomorú hír. Édesapám azt javasolta, menjek papnak, jelentkezzem a debreceni teológiára, oda biztosan felvesznek.

Nem éreztem magamban elhivatottságot a lelkészi pálya iránt. Ezért még aznap felültem az esti vonatra, hogy személyesen tudakozódjam az elutasítás valódi okáról. Másnap reggel hat óra után érkeztem meg a Nyugati pályaudvarra, ahol a mosdóban egy kicsit felrészítettem magam, megreggeliztem egy tejboltban és a 49-es villamossal irány Buda, az egyetem akkori Vildányi úti épülete.

Nyolc óra után pár perccel kíváncsian ke-restem az épület folyosóján, az ajtók melletti névtáblákon a dékán nevét, aki aláírta az említett értesítést. Végre megtaláltam. Kopogtam és beléptem a titkárságra. A titkárnő kérdésére közöltem, hogy kit keresek. Nagy szerencsém volt, mert a dékán bent volt a hivatalban. Beléptem az irodájába, bemutatkoztam. Hellyel kínált és érdeklődött jövetelem céljáról. Elmondtam, hogy kitűnő érettségi bizonyítvánnyal, hibátlan felvételi vizsgával nem erre az elutasító értesítésre számítottam.

A dékán szemében megértés és jóindulat tükröződött. Nézze – mondta – a felvételi bizottság hosszasan tárgyalta a maga

ügyét, miután erre a döntésre jutott. Ennek oka pedig az volt, hogy egyházi gimnáziumban érettségizett, édesapja nem tagja a Magyar Dolgozók Pártjának. Hogy akar ön ilyen iskolai háttérrel és családi indíttással a jövő mérnöke lenni?! – Igen, – feleltem – a sárospataki gimnázium 1952-ig valóban egyházi iskola volt, de ekkor államosították. Három évet már az állami gimnáziumban végeztem. – Rendben van, – mondta a dékán – ez elkerülte figyelmünket, elfogadom érvelését, de itt van édesapja párttagságának a hiánya. – Ekkor merész gondolatom támadt, és nyomban közöltem, hogy apukám 1945-től tagja a kommunista pártnak.

A dékán meglepődött. Nyomban bekérte felvételi irataimat, figyelmesen átnézte és megállapította, hogy az erről szóló igazolást anyagom nem tartalmazza. Nem is tartalmazhatta, mivel az állításom nem volt igaz. – Úgy látszik ez a fontos irat elkallódott valahol – mondta. – Ha hazautazik és a községi pártbizottságtól erről egy héten belül hivatalos értesítést kapok, én felveszem magát az egyetemre.

Ezzel váltunk el egymástól. A következő éjjel hazautaztam. A megérkezésem után első dolgom volt, hogy felkerestem az alig pár héttel korábban kinevezett fiatal párttitkárt. Megkértem, hogy aznap este jöjjön be hozzánk. Meglepődött a kérésemen, különösen, amikor hozzátettem, hogy egyelőre ne kérdezzen semmit.

Sötétedés után, kilenc óra körül érkezett meg hozzánk a fiatalember. Hárman voltunk a szobában: a titkár, édesapám és én. A sötétítő függönyöket jól behúztam, majd elővettem a szekrényből a német gyártmányú „Erika” táskairógépet, amelyet apám 1944 őszén pár liter borért kapott cserébe a visszavonuló német csapatoktól. Befűztem a papírt az írógépbe és megkértem a párttitkárt, hogy egyetemi felvételemhez legyen szíves pár soros igazolást írni ar-

ról, hogy apám 1945-től tagja volt az „él-csapatnak”.

Meleg nyári este volt, de a kérésem hallatán a fiatalembert kiverte a veríték. – Nézzé Károly bátyám, – szólt apámhoz – ismerjük egymást, szegről-végről még rokonok is vagyunk, ha csak ezen múlik Karcsi felvétele, megírjuk az igazolást. – Aztán közösen kerestük az írógépen a nagy és a kisbetűket. Neki sem volt nagyobb gyakorlata, mint nekem, de a szöveg lassan elkészült. – Írd alá, pecsételd le és holnap az általam megadott címre légy szíves ajánlva feladni! – mondtam neki.

Minden bizonnyal így is történt, mert két hét múlva megérkezett az egyetem újabb értesítése, miszerint felvételt nyertem, diákotthoni elhelyezéssel együtt. 1955. szeptember 1-jén jelentkeztem beiratkozásra és az első félév megkezdésére. A dékán úr becsülettel állta a szavát.

Így kezdtem tehát felsőfokú tanulmányaimat, de a folytatás is tartogatott izgalmakat. Akiről ugyanis kitudódott, hogy valótlan adatokat szerepeltetett irataiban, azokat azonnal eltanácsolták. Két csoporttársamat is kirúgták az első évben, mert kiderült vagy kinyomozták, hogy nem tüntették fel cséplőgépjelvényeiket vagy valós termőföldjük mennyiségét a jelentkezési lapon. Vártam és izgultam, hogy fény derül-e édesapám kissé eltúlzott harcos múltjára. Szerencsémre azonban erre a következő tanév elejéig, azaz 1956. október 23-ig nem került sor. A forradalom és szabadságharc után pedig már nem volt alapvető szempont a hallgatók származása a felvétel elbírálásánál. Megfelelő eredménnyel az egyéb és az úgynevezett „X” származású fiatalok is bejuthattak az egyetemre, s nem kellett tovább izgulnom, hogy mikor küldenek emiatt haza.

(Szerkesztőségünk a fenti írással köszönti az 1956-os forradalom és szabadságharc 56. évfordulóját.)

Számunk szerzői

Bába Szilvia 1980-ban született Budapesten. Művelődésszervező, a Honvéd Együttes kommunikációs menedzsere, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója.

Bakonyi István 1952-ben született Székesfehérváron. Író, kritikus, irodalomtörténész, a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola főiskolai tanára.

Balázs Ildikó PhD 1965-ben született Marosvásárhelyen. Író, újságíró, műfordító, irodalomtörténész, tanár.

Berényi Csaba 1990-ben született Makón. A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, művelődésszervező, jogász, a Honvéd Együttes ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk főszerkesztője.

Dékány Dávid 1988-ban született Szegeden. Költő.

Éles Csaba 1951-ben született Debrecenben. Művészettörténész, kritikus, esztéta, a filozófiatudomány kandidátusa, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának habilitált tszv. egyetemi docense.

Fazekas Balogh István 1952-ben született Egerben. Festő- és grafikusművész, művészettörténész, tanár, a Miskolci Egyetem Comenius Főiskolai Karának ny. főiskolai docense.

Jenei Gyula 1962-ben született Abádszalókon. Költő, újságíró, tanár, az *ESŐ Irodalmi Lap* főszerkesztője.

Kántor Zsolt 1958-ban született Debrecenben. Költő.

Kisgyörgy Károly 1937-ben született Matolcson. Okleveles gépészmérnök.

Kőhádi Zsolt 1942-ben született Budapesten. Filmtörténész, kritikus, a Magyar Nemzeti Filmarchívum ny. munkatársa.

Labancz Eszter Szidónia 1983-ban született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának végzős PhD-hallgatója.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia PhD, 1950-ben született Sátoraljaújhelyben. A Veszprémi Egyetem Germanisztikai Intézetének egyetemi docense.

Szőcs Petra 1981-ben született Kolozsváron. Költő.

Tózsér Zoltán 1984-ben született Debrecenben. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának végzős PhD-hallgatója.

Urbán Ákos 1988-ban született Gyulán. Prózaíró, a LÉK irodalmi kör tagja.

Vass Tibor 1968-ban született Miskolcon. Költő, képzőművész, a *Spanyolnátha* főszerkesztője, a *Parnasszus* szerkesztője.